

عبد القادر بن عمر بن با يزيد
البيغدادى الحنفى

‘ABDÜLKÂDİR b. ‘ÖMER b. BÂYEZİD
b. el-BAĞDÂDÎ el-HANEFÎ

İLMİ KİŞİLİĞİ, EĞİTİMCİLİĞİ VE ESERLERİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin VAROL*

Hicrî onbirinci, milâdi onyedinci yüzyıl âlimlerinden olan el-Bağdâdî, 1030 (1621) yılında Bağdad'da doğdu. Hayatının büyük kısmını, Mısır'da geçirmiş, orada vefat etmiş ve defnedilmiş olduğundan ötürü kendisine, **Bağdad'lı sonra da Mısır'lı**¹ denmiştir. 18-19 yaşlarına kadar, tahsilini Bağdad'da yaparken, Farsça ve Türkçe dillerine edebiyâtiyle birlikte âşina oldu. 1049 (1639) Senesinde, Bağdad'dan ayrılarak Şam'a gitti. Bağdad'da başlattığı tahsil hayatını, bir yıl kadar kaldığı Şam'da sürdürdü. Burada, Şam Eşrâfının reisi, Muhammed b. Kemâlidîn b. Muhammed el-Huseynî (v. 1085 / 1674)'den, ve Muhammed Emin b. Fadlilléh el-Muhıbbî (v. 1111 / 1699)'nin de hocası olan, Muhammed b. yahya b. Tekıyyiddîn el-Fardîy (v. 190 / 1679)'den, Arapça tahsil etti, ve 150 (1640) Senesinde, gene tahsilini tamamlamak üzere, Mısır'ın başkenti Kahire'ye gitti.

* Din Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.
1 Kehhâle: V/295.

BAĞDÂDÎ'NİN EL-EZHER HOCALARI

Kahire'de, günümüze kadar İslam Âleminin en mühim ilim merkezlerinden biri olma sıfatını devam ettiren **Ezher-i Şerif**'in ulemâsından ilim tahsilini sürdüren el-Bağdâdî'nin buradaki hocalarından bazıları şunlardır:

Zeynelâbidin b. Sırriddîn b. Ahmed b. Muhibbiddîn ed-Dürrî es-Sırrî (1053 / 1643'de hayattaydı);

İbrâhim b. Muhammed b. 'îsâ el-Mısrî es-Sa'îdî el-me'mûnî (v. 1079 / 1668);

Ebu'd-Diyé'Nûruddîn 'Ali b.'Ali el-Kâhîrî eş-Şefî'î eş-Şebrâmelîsî (v. 1087 / 1676);

Yâsîn b. Zeyniddîn b. Ebî Bekr b. Muhammed el-'Uleymî el-Hımsîy (v. 1061 / 1651);

el-Hafécî Ebu'l-'Abbés Ahmed b. Muhammed b. 'ömer Şihébüddîn el-Mısrî (v. 1069 / 1659).

el-Bağdâdî, bu hocalarından, Ulûm-i Şer'ıyye, edebiyat, kelâm, felsefe, mantık ve akâid ilimleri almıştır. Yalnız, bu hocaları içinde, en çok bağlandığı, edebiyat luğat ve diğer çeşitli ilimlerde şöhret sahibi olan ve bizzat kendisinin 90'ı aşkın eseri bulunan el-Hafécî hocasıdır. O'na o derece bağlanmıştır ki, Mısır'da, "el-Hafécî'nin talebesi" diye tanınmıştır. Bu hocasından, edebiyat, tefsir ve hadis ilimlerinde icâzet almış, el-Hafécî vefat edince, eserleri ve sahip olduğu zengin kütüphanenin çoğu, Bağdâdî'ye kalmıştır.

Zaten çok miktarda kıymetli eserleri kütüphanesinde bulunduran el-Bağdâdî'nin kütüphanesinde, sırf Arab Bedevî şairlerinden BİN tanesinin dîvânının bulunduğu rivayet ediliyor¹ ki, bu gün bile, bu divânların bin tanesini bünyesinde toplayan bir kütüphâne yok gibidir. Böylece, zamanının en büyük kütüphanesine sahip olan Bağdâdî, Türk ve İran Dili ve Edebiyatları yanında, Arab Dili ve Edebiyatında da, şiir ve nesir olarak, bir otorite kabul edildiği gibi, diğer ilimlerde de şöhreti yaygındır.

Makâmâtü'l-Harîrî'yi, ve bazı divânları ezberlemiş olan Bağdâdî, aynı zamanda bir tarihçi ve râvî olarak, Arapların eyyâmı (meşhur harpleri)'ni ve tarihlerini bilir, **bilim eğitim gâyesi ve ibret alınması maksadiyle naklederdi.**

Gerek bu nakillerini, gerekse ilmî tenkidlerini en güzel ve âdilân bir şekilde edâ ettiğiinden ötürüdür ki bazı kaynaklar² kendisini "**Bu ilimlerde yeni çağ âlimlerinin en iyisi**" olarak tanıtır. Hatta, büyük şöhretine rağmen, hocası el-Hafécî'nin dahi, bir çok meselede O'nun

¹⁻² el-Muhibbî: II/451; Serkis: I/571.

bilgisine müracaat etmesi, Bağdâdî'nin engin ilmî derecesini, açıkça ortaya koymaktadır.

ESERLERİ:

Bağdâdî'nin eserleri, çalışma nev'i bakımından, kendi eserleri, başkalarının eserlerine yazdığı şerh ve hâşiyeleri, ve hal tercümeleriyle fihristlemeleri olarak, başlıca üç kısımdır. Matbu olanları ve olmayanları yönünden de, iki kısma ayrılır.

حزارة الأدب

MATBU ESERLERİ:

1. HIZÉNETÜ'L-EDEB VE LÜBBÜ LÜBÉBİ LİSÂNİ'L- 'ÂRAB (EDEB HAZİNELERİ VE ARAP LİSANI'NIN ÖZÜNÜN ÖZÜ)

Dört cildlik en meşhur eseridir. 646 / 1249'da vefat eden İbnü Hâcib'in, NAHİV İlmî'nde te'lif ettiği "el-KÉFİYETÜ Fİ'N-NAHV" adlı kitabına, 686/1287'de vefat eden, Radiyyüddin el-Esterâbâdî'nin, ölümünden iki sene önce tamamladığı şerhi'nde, Arab grameri ve Sarf kâidelerine, edebiyat, beyan, belağat ve Bedî kurallarına şâhit (misaller) olarak zikrettiği 957 beytin şerhidir. Arab Dili ve Edebiyatında, büyük öneme hâiz, ansiklopedik bir eserdir. Beyitlerinin her birinin şerhi, başlı başına, gerçekten de birer hazinedirler.

Müellif bu eserinin, Râğıb Paşa / 1337, 38 ve 39 (üç cild) numaralı el yazma nüshasının hitâmında, kendi ifâdesiyle, bu eserinin yazımına, Mısır'da 1073 h. senesinin, Şaban Ayı'nın başında başlayıp, 1079 Senesi'nin Cümâze'l-âhıra'sının 22. salı gecesi, 6 senede bitirdiğini kaydediyor.

Eserin ilk baskısı, 1299 yılında Kahire'de, dört cild halinde, kenarında el-'Aynî'nin, "eş-Şevéhîdî'l-kübrâ" adlı eseriyle birlikte çıkmıştır.

Gene Kahire'de 1344/1925 senesinde Merhum, Muhammed Muhyiddin Abdülhamid hocam, iki cildini yayınladı. Bundan dört sene sonra Kahire'de tekrar dört cild olarak neşredildi. En son olarak, esere lâyük ilmî neşri, 'Abdüselam Muhammed Hârûn tarafından 1967-1986 yıllarında gene Kahire'de, fihristleriyle birlikte 13 cild halinde neşredildi. 11 cildi metin, 12-13. cildler fihristleridir.

شرح شواهد شرواح الشافية

2. ŞERHU ŞEVÉHİDİ ŞÜRÜHİ'Ş-ŞÉFİYEH

H. 646'da vefat eden İbnu'l-Hâcib (Ebu 'Amr 'osman b. 'ömer)'in sarf ilminde te'lif ettiği "eş-Şéfiye" adlı eserine, bir çoklarının yaptığı

şerhlere, katılan Radiyyüddin el-Esterâbâdî'nin, ve 746'da vefat eden Ahmed b. el-Hasen Fahrüddin el-Çârperdî'nin şerhlerinde geçen 190 şâhid beytin şerhidir. Bu eser, adı geçen şerhlerle beraber 1356 / 1937'de Kahire'de, Merhum Muhammed Muhyiddin 'Abdülhamid hocam taraafından dört cild halinde neşredilmiştir.

3. LÜĞAT-İ ŞAHNÂME لغة شاهنامه

Firdevsî'nin ŞAHNÂME'sinde geçen Farsça kelimelerin, Türkçe açıklaması ve izâhidir. 1895'de Petersburg'ta "LUĞAT-İ ŞAHNÂME, ABDULQADİRİ BAĞDADENSİS LEXİON ŞAHNAMİANUM" adıyla, C. Salman tarafından neşredilmiştir.

شرح شواهد مغنى اللبيب

4. ŞERHU ŞEVÉHİD-İ MUĞNİ'L-LEBİB

H. 762 senesinde vefat eden İbnu Hişâm, Cemâlüddin Ebu muhammed 'Abdullah b. yûsûf en-Nahvî'nin, Nahiv İlmi'nde te'lif ettiği, "MUĞNİ'L-LEBİB AN KÛTÛBİ'L-E'ÂRİB" adlı kitabında geçen 946 şâhid beytin şerhidir.

Hacı Halife¹ bu eser üzerinde yapılan çok miktarda şerhleri zikreder. Bunlardan biri, 1973-78 yıllarında Şam'da 6 cild halinde, Abdülaziz Rabah, ve Ahmed Yûsûf ed-Dekkek tarafından neşredilmiştir. Bâğdâdî'nin kendi el yazısıyla, müsvedde halinde yazdığı bu eserin bir nüshası, Merhum Hocam, Muhammed Tâviid et-Tancî'nin özel kütüphânesinde bulunduğunu Prof. Dr. Nazif Hoca², haber veriyor.

Bu eserin İstanbul Kütüphânelerinde bulunan muhtelif el yazmalarından, Bâyezid / 6294 Numaralı nüshasında, müellifin kendi ifâdesine göre, bu eserini h. 1086 Senesi'nin Ramazan Ayı'nın 23. gecesini (Ala-Türke) saat 0-7'de başlamış, 1087 senesinin son ayı olan Zül-hicce'nin 4. gününde, 643. beytin şerhi esnâsında sağ gözünden şiddetli şekilde, bir ay süreyle rahatsızlanmış, bu kitabını ancak 1091 Senesi'nin Receb Ayı'nın altısına rastlayan, Cuma Gününün ikinci vaktinde bitirmiş, ve beş gün sonra da, İstanbul'a sefere çıkmıştır.

شرح شواهد شرح التحفة الوردية

5. ŞERHU ŞEVÉHİD-İ ŞERHİ'T-TUFETİ'L-VERDİYYEH

H. 749 Senesi'nde vefat eden, İbnu'l-Verdî, Zeynüddin 'ömer b. Muzaffer b. 'ömer'in, 150 beyitlik Nahiv Manzûmesi'ne, gene kendi yaptığı şerhinde geçen, şâhid beyitlerin şerhidir. 1978'de İstanbul'da Nazif Hoca tarafından neşredilmiştir.

¹ Keşfü'z-zunûn... : II/1751-54.

² Şarkıyât mecmuası : IV/120,1966.

6. el-HÁŞİYETÜ 'ALÉ ŞERHI BÉNET SÜ'AD

Sahâbî Kâ'b. b. Züheyr b. Ebi Sülmé el-Müzenî (r.a)'nin, Peygamberimiz'e ithafen, mâzeret beyânı ve medhiyesi olarak söylediğ 57 beyitlik meşhur kâsidesidir. Müslüman olmazdan önce Rasûlüllah'ı hiciv etmişti. Müslüman olunca, önce kendini affettirmek için özür beyaniyle başlayıp, sonra da medhiyesini yapmıştır. Bahis mevzuu eser, üzerinde yapılan çok sayıda şerhleri yanında, İbnü Hişam Cemâlüddin Abdüllah b. yûsüf'ün de yaptığı şerh üzerine Bâğdâdî'nin haşiyesidir. 1980 Beyrut baskısı olarak nazif Hoca tarafından neşredilmiştir. Bâğdâdî, kendi tabiriyle bu eserin mukaddimesinde belirttiği vechiyle, Köprülü / 1301,1302 numaralı el yazma nüshasını, Köprüllü Fâzıl Ahmed Paşa'ya takdim etmek üzere, kendi müsveddelerinden yazdırması olup bizzat kendisi tashihini yaparak ithaf etmiştir.

EL-YAZMA ESERLERİ:

Buraya kadar sunduğumuz bu altı eser, el-Bâğdâdî'nin, başkalarının eserleri üzerinde yaptığı hâşiyeye ve şerhlerinin neşredilmişleridirler. Bundan sonraki sayacağımız eserleri, bildiğimiz kadariyle henüz el yazmaları halinde olup aşığıda arzeden şekildedirler:

شرح الشاهدى الجامع بين الفارسى والتركى و تعريب تحفة الشاهدى

7. ŞERHU'Ş-ŞÂHİDİ, EL-CÂMİ BEYNE'L-FÂRİSİ

VE'T-TÜRKİ, VE TA'RİB-İ TUHFETİ'Ş-ŞÂHİDİ

927 / 1520'de vefat eden eş-Şâhidî'nin, Türkçe Farsça meşhur manzum luğatının, Türçe ve Arapça şerhidir. Türkçe şerhlerinin, İstanbul kütüphânelerindeki yazma eserleri : Köprülü / 685, K-III ; Esad Efendi / 3225 numaralardadır.

Arapça nüshaları ise : Yeni Cami / 1129 ile Dârû'l-mesnevî / 567 numaradadır

تخريج الأحاديث والآثار التى فى شرح الكافية

8. TAHRİC el-EHÂDİS VE'L-ÉSÂR ELLETİ Fİ

ŞERHI'L-KÉFİ-YEH

Radiyyüddin el-Esterâbâdî'nin "Şerhu'l-kéfiyeh" adlı eserinde geçen hadislerin kaynakları gösterilerek yapılmış fihristidir.

Yazma nüshaları, Lâleli / 144 , Şehid Ali Paşa / 2939, 2509 ; Reisü'l-küttâb / 1178 numaralardadır.

9. MUHTESARU TEMEMİ'L-MÜTÛN, Fİ ŞERHI

RİSÉLETİ İBNİ ZEYDÛN

463 / 1071'de vefat eden İbnü Zeydün Ebu'l-Velid 'Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed el-Mahzûmî el-Endelûsî el-Kurtubî'nin, Halife el-Müstekfi Billâh'ın kızı Velléde'nin ağzından, Vezir İbnü 'Abdûs'e, tehekküm ve istihzâ maksadiyle, ve yüksek bir edebî üslupla yazmış olduğu bu meşhur Risâle'yi, çok sayıda şerh edenler arasına, "Tememü'l-mütûn, fi Şerhi Riséleti İbni Zeydûn" unvaniyle, 764 / 1362'de vefat eden Salâhuddin Halil b. Eybek es-Safedî de katılmıştır. Bâğdâdî'nin kısaltma ve özleştirme maksadiyle yaptığı çalışma bu olsa gerek.

مقصد المرام فى عجائب الأهرام

10. MAKSADÛ'L-MERÂM Fİ 'ACÉ'İBİ'L-EHRÂM

Bâğdâdî'nin, Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan, Fir'avn'lerin yaptırdığı harika piramit eserleri üzerine kaleme aldığı Risâlesidir. Şehid Ali Paşa / 2733 numarada bir nüshası mevcuttur. Bu nüshada Müellif, kendi tabiriyle bu kitabının, "Kitâbün fî'l-ehrâm ve'l-haccar el-müsemmâ bi Ebi'l-hevl" başlığıyla eski bir tomar halinde ve okunamayacak derecede yıpranmış olarak bulduğu bir kitabın, kendisi tarafından bu hâle getirilmiş bir eser olduğunu ifade eder.

لغة كتب الفردوسى

11. LUĞATÛ KÛTÛBİ'L-FİRDEVSİ

(Firdevsî'nin Eserlerinin Luğatçası)

980 / 1572'den sonraki yıllarda vefat eden, Uzun Firdevsî ve Firdevsî'yi Rûmî diye bilinen, Firdevsî'nin, "Süleyman Nâme, Silahşör Nâme ve Kutup Nâme" gibi, 14 kadar eserine, el-Bâğdâdî'nin bir luğatçe tertiplemediği anlaşılmaktadır.

12. KONYA'DA YUSUF AĞA KÛTÛPHÂNESİNDE, 4879

NUMARALI MUHTELİF RİSALELER MECMUASI.

el-Bâğdâdî'nin, İstanbul Kütüphanelerindeki yazma nüshalarını Şarkiyat Mecmuası'nda tanıtan ve bazı eserlerini de neşreden Prof. Dr. Nazif Hoca, bu Yusuf Ağa Nüshasının mevcûdiyetini, hocası Merhum Prof. Ahmed Ateşten öğrendiğini kaydeder¹.

İfadeye göre, mecmuanın muhtevâsında: tefsir, hadis, tarih, coğrafya, edebiyat, nahiv ve sarf gibi, çok çeşitli kıymetli notlar ve risâleler yanında, Arapça, Farsça ve Türkçe notlar da yer almaktadır. Bu mecmuanın son sahifesi (548)'nde, Bâğdâdî, oğlu Ahmedle birlikte, Mübârek Şevval

¹ Şarkiyat Mecmuası: IV/119-145,1961.

Ayının, 12'sinde Mısır'dan hareket ederek, Safer Ayı başında İstanbul'a geldiklerini, 12'sinde de, IV. Mehmed'in Lehistan seferi (harbi)'ne katıldıklarını, bu harbde, 150 binden fazla düşman askerini esir alarak, Sultan IV. Mehmed'in ihtişamlı ordusuyla birlikte, 1085 Senesinin Şaban Ayı'nın 22'sinde Edirne'ye vasil olduklarını, daha sonra Sultanın müsâdesiyle, oğluyla birlikte, 2 Cümâze'l-ülâ'da, İstanbul'dan ayrıldıklarını, 4 Recep'de Konya'ya, 1087'nin, 28 Şabanında da Mısır'a ulaştıklarını kaydediyor.

13. KİTÉBÜN Fİ-TERÁCÜMİ كتاب فى التراجم

Reisül-küttâb, Aşir Efendi 627 numarada bulunan bu nüshanın Bâğdâdî'ye aid olup olmadığını belli olmadığını, Nazif Hoca ifâde etmekle¹ beraber, Bâğdâdî'nin bu çalışmalarından edindiğimiz kanaat şudur: Üzerinde çalıştığı eserin sahibinin ismini mutlaka zikrediyor. İsmi zikredilmeyen çalışmanın da kendi eseri olduğu teayyün ediyor. Bu durum Bâğdâdî'nin prensibi haline gelmiş olduğundan ve burada isim vermediğinden bu çalışmanın kendi eseri olduğu kanaatindeyim.

BAĞDADI'NİN ŞERH VE HAŞİYELERE YAPTIĞI FİHRİSTLER de şunlardır:

تخريج الأبيات التى استشهد بها الرضى فى شرح الكافية

14. TAHRİCÜ'L-EBYÉTİ'L-LETİ İSTEŞHEDE BİHÉ'R-RADİY Fİ ŞERHI'L-KÉFİYEH

Şerhu'l-kéfiyeh'de geçen şâhid beyitlerin, fihristidir. Yazma nüshaları: Şehid Ali Paşa / 2429, 2836, 2590 , ve Reisül-küttâb / 1178'dedir.

فهرست أسماء الشعراء الذين استشهد الرضى بشعرهم فى شرح الكافية

15. FİHRİSTÜ ESMÉ'İ'Ş-ŞUARÁ'İL-LEZİNE İSTEŞHEDE'R-RADİY Bİ Şİ'RİHİM Fİ ŞERHI'L-KÉFİYEH

Yukarıda Şiirlerinin fihristini yaptığı aynı eserdeki, şâirlerin fihristidir. Nüshaları: Reisül-küttâb / 1178, Şehid Ali Paşa / 2509, 2836 numaralardadır.

تخريج كلام سيدنا على المنسوب الى نهج البلاغة

16. TAHRİCÜ KELÂMİ SEYYİDİNÉ 'ALİ EL-MENSÛBİ İLÉ, "NEHCİL'-BELÁGAH"

Yukarıdaki eserde zikredilen hadislerin, sâhabî sözlerinin, şiirlerin, luğatların ve hikmetlerin şerh ve fihristlerini on seneden beri yapığını, fakat

¹ Şarkyat Mecmuası : IV/137-38.

Hz. Ali'nin "Nehcül-belağa" daki sözlerine o zaman dokunmadığını söyleyen müellif, bu sefer burada O'nun "Nehcü'l-Belêğa" daki sözlerini ayrıca fihristleyip şerh etmiştir.

Nüşahaları: Reisü'l-küttâb / 1178 ; Şehid Ali Paşa / 2509 ve 2836'dadır.

الأبيات التي وقعت في شرح بانة سعاد

17. el-EBYÉT ELLETİ VAKA'AT Fİ ŞERHI BÉNET SÜ'ÂD

İbnü Hişâm'ın Bénét Sü'âdü kasidesine yaptığı şerhde geçen beyitlerin fihristidir.

Nüşahaları: Şehid Ali Paşa / 2509, 2936'dadır.

فهرست تراجم العلماء والشعراء التي وقعت في شرح بانة سعاد

18. FİHRİSTÜ TERÁCÜMİ'L-'ULEMÁ'İ VE'Ş-ŞÜ'ARÁ'L-LETİ VAKA'AT Fİ ŞERHI BÉNET SÜ'ÂD

Şehid Ali Paşa / 2836 ve 2509'da iki el yazması bulunan bu eserde, "Benet Süâdü" kasidesinin şerhi esnâsında, hal tercümelerini verdiği şâir ve ulemanın isim fihristidir.

شواهد المغنى على ترتيب الأبواب والهجاء

19. ŞEVÁHIDÜ'L-MUĞNİ 'ALÉ TERTİBİ'L-EBVÁBİ VE'HİCÉİ

Reisü'l-küttâb / 178'de el yazması bulunan bu eser de, önceden şerhettiği şâhid beyitlerin, bu sefer bablarına ve hece harfleri sırasına göre fihristlerini yapmıştır.

فهرست الأبيات التي وقعت في شرح الشافية للرضى و للجارباردى

20. FİHRİSTÜ'EBYÉTİ'L-LETİ VAKA'AT Fİ ŞERHI'Ş-ŞÉFİYEH Lİ'R-RADİY VE Lİ'L-ÇARPARDİ

eş-Şefiye'nin şerhi esnâsında vârid olan şâhid beyitlerin fihristini yaptığı bu eserin, Şehid Ali Paşa / 2509, 2836 ve Reisü'l-küttâb / 1178 numaralarda el yazmaları mevcuttur.

فهرست تراجم الشعراء الذين ترجمتهم في شرح شواهد شرح الشافية للرضى و الجارباردى

21. FİHRİSTÜ TERÁCÜMİ'Ş-ŞÜ'ARÁ'İ'L-LEZİNE TERCEMTÜHÜM Fİ ŞERHI ŞÉVEHİDİ ŞÜRAHÁYİ'Ş-ŞÉFİYEH, Lİ'R-RADİY VE'L-ÇARPARDİ

Yukarıdaki eserin, er-Rady ve, el-Çarpardî'nin şerhlerinde adları geçen şâirlerin hal tercümelerinin fihristi olan bu eserin, Râşid Efendi / 1120 numarada bir el-yazması mevcuttur.

تخريج الأحاديث والآثار التي وقعت في شرح الوردية لابن الوردی

22. TAHRİCÜ'L-EHÂDİS VE'L-ÉSÉR ELLETİ VAKA'AT Fİ ŞERH'L-VERDİYYEH, Lİ'BNİ'L-VERDİ

İbnü'l-Verdî'nin, "Tuḥḫetü'l-Verdî" adındaki eserinin şerhinde zikredilen hadislerin fihristi olan bu eserin de yazma nüshaları, Şehid Ali Paşa / 2509 ile Reisü'l-küttâb / 1178 numaralardadır.

23. RİSÉLETÜ'T-TİLMİZ

رسالة التلميذ

Fatih / 3947 Numarada bir el-yazması bulunan bu eser, el-Bâğdâdî'nin bizzat kendi eseridir. Kahire'de çıkan "MECELLETÜ'L-MUKTETAḤ" Dergisinin, 1946 Mart sayısında, Abdüsselâm Muhammed Harun tarafından neşredilmiştir.

el-Bâğdâdî bu eserinde talebe kelimesinin manasını işlemektedir.

EĞİTİMCİLİĞİ

Edebiyatı, luğatçı, te'lifât sahibi (musannif), çoğunlukla şerh edici (şârih), tarihçi, râvî ve çok seyahat eden manasında, "**rahhâl**" olarak bilinen el-Bâğdâdî, bu vasıflarıyla beraber, yukarıdaki eserlerinde de anlaşılacağı gibi, aynı zamanda da, **bir eğitimci muallimdir**. Çalışmalarının çoğunu, kendinden önceki eserler üzerinde yaptığı şerh ve hâşiyeler teşkil eder. Haşiyeler ve şerhler ise, yazılmış eserlerin geniş izahı ve açıklaması olduğuna göre, bunu yapabilen bir âlim, o eserin mevzu ve muhteviyâtını iyi bilmekten öte noksanlarını tamamlama, ve o hususlarda daha çok bilgi verebilme ve açıklama kültür ve liyâkâtına sahip kişi demektir. Aynı zamanda bazı eserleri de özetlemiş muhtasarlar yapmıştır. Bu vasıfıyla de, mevzuların fazlalıklarını bulup dışlayarak öz bilgi verebilme yeteneğine sahip bir âlim olduğu ortadadır ki bu, muallimin ve eğitimcinin de ötesinde bu kadar çeşitli ilimlerde otorite olan bir âlimin yapabileceği bir iştir.

Dolayısıyla el-Bâğdâdî de, bir muallim, ve bir eğitimcidir.

Bizim görüşümüze göre, eğitim ve eğitimcilik, sadece eğitimin tarifleri, metodları, mukâyeseleri, tarihi, talebe-hoca ilişkileri, şahsiyetleri, fitratları, prensipleri, dereceleri, özellikleri, liyâkâtları ve ölçümleri, imtihanları, pedagojisi, psikolojisi, edeb, ahlak ve âdâb-ı muâşeret, değerlendirme usul, amaç, araç ve gereçleri gibi hususlara münhasır değildir. Beden eğitimi yaptıran sporcu da bir eğitimcidir. İnsan bedeninin gelişmesini, güçlenmesini, hastalıklara karşı mukâvemetinin artmasını temin etmektedir. "**el-Aklüsselim fi'l-cismisselim**" Sâlim akıl, Sâlim bedendedir. Bir âlimin bilfiil cihâda iştirak etmesi, ve yanına oğlunu da alması, çok az görülen bir fedâkârlıktır. IV. Mehmed'le birlikte Lehistan

Seferine oğlunu da alan el-Bâgdâdî'nin, oğlunda da bu cihad şuurunu bilfiil geliştirmiş ve o şekilde eğitmiş olması, bu hususda çok şey ifâde eder.

Doç. Dr. Bayraktar Bayraklı kardeşimizin de dediği gibi¹, **Bir demirci**, ham demir kitlesine istediği şekli verebiliyorsa, o demirci, demir üzerinde eğitilmiş bilgi sahibi olmuş, isediği şekli verebilme tekniğini elde etmiş, maksud olan şekli, bilfiil ortaya koyabilmiş olmakla, oda bir demir eğitimcisidir.

Şu halde, eğitim ve eğitimci, insanla ilgili olan herhangi bir hususun etkilenmesinin, değişmesinin, gelişmesinin, iyiye, fâideye ve maksud olana yönelmesinin sağlanmasıdır. Bunu, her hangi bir açıdan ve bir nisbet derecesinde sağlayan kişi de eğitimcisidir. "**Bana bir harf öğretenin kölesi olurum**". Çünkü, gene Bayraktar kardeşimizin bir alıntı² ile belirttiği gibi, eğitim; hem gâye , hem de gâyeye ulaşmaya vâsita ve vesile olan her şeydir.

Bâgdâdî, bir ilim hazinesidir. Büyük eserlerinden birin adı. "**Edeb hazineleri**" dir. **Edeb, hem edebiyat, hem de edeb ve terbiye demektir.**

Kendinden önceki ülemânın eserlerindeki ilimlere şerh ve hâşiyeler yazarak, ilme ilim katmış, îzâha îzâh eklemiş, yeterli olmayanı tamamlamış, azı çoğaltmış, fazlayı özetlemiş, ve maksud olanı tahakkuk ettirmiştir.

Ayrıca "**Talebenin ve Talebeliğin Mânâsı**" demek olan:

"**RİSÂLETÜN Fİ MA'NE'T-TİLMİZ**" adlı bizzat kendi eseri de bunu te'yid eder.

Bâgdâdî'nin çalışmaları bu kadarla kalmıyor. Nazif Hoca'nın tesbitlerine göre¹, **Kayseri'de Râşid efendi Kütüphanesi**, 610 Numarada. 210 varaklı el-yazma bir mecmuada on kadar : İstanbul Râğıp Paşa Kütüphanesi, 1467 Numarada, 200 varaklı bir mecmuada da. üzerinde çalıştığı 20'den fazla risâle vardır. Bunların hepsi, Bâgdâdî'nin kendi el yazısı ile yazılmış, çoğu, hocası el-Hafécî'ye, bir kısmı kendine aid olup. bir kısmı da, başkalarının eserleri üzerindeki çalışmalarıdır.

Zamanının en zengin kütüphanesine sahip, ve kendini bu derece ilme adanmış olan bir âlim için, bu çalışmalarını normal karşılamak gerekir. Eline aldığı her kitabın, ilme ve insanlara yüksek fâidesi olanlarının üzerinde, kendi ihtisas ve bilirkişiliği çerçevesinde çalışmalar yapmış, onları ilmin ve ilim tâliplerinin istifâdesine sunmuştur.

Bu kabilden olarak, bahsedilen iki mecmuadaki çalışmalarını da görelim:

¹ İslam'da Eğitim/20.

² To The Philosophy of Education, 14.

¹ Şarkiyât Mecmuası: VII/69-82, 1972

A) KAYSERİ, RAŞİD EFENDİ / 610 NUMARALI MECMUA

Muhtevâsı:

1. TIRÁZÜ'L-MECÉLİS

طراز المجالس

Elli kadar meclis (toplantı)'in semeresi olan, 114 varaklık bu eser, hocası, Şihebüddin el-Hafécî'nindir. Birinci kısmı, şiir, luğat, meânî gibi hususlara dâirdir. Bu eser, h. 1284'de Kahire'de neşredilmiş olup, h. 1072'de, bizzat Bâğdâdî tarafından istinsah edilen ve hocasıyla birlikte, aslı ile karşılaştırılan bir el-yazması, Süleymaniye, Esad Efendi Kısmı, 3835 numaradadır.

رسائل اخوان الصفاء و هدايا أجدان الوفاء

2. RASÉ'İLÜ İHVÉNİ'S-SAFÉ VE HEDEYE AHDÉNİ'L-VEFÁ'

Bâğdâdî'nin kendi eseri olduğu anlaşılan, 18 varaklı bu çalışması, bir çok fâideli risâleler mecmuasıdır. İthiva ettiği mevzular:

"MUTLU KARDEŞLERİN, VEFA KUCAKLIŞMASI

HEDİYELERİ" manasındaki unvanından, ve mukaddimesinde ifâde ettiği; Bu mecmuadaki, ahlak, âdâb-ı muâşeret, insanın içindeki sıkıntı ve ukdelerin birer birer çözülp, kilitlerinin ve mutluluk kapılarının açılmasını sağlayan bu risâleleri, sevgi postası ile, gönül köşesi sâkinlerine hediye ettim" mânâsındaki, kendi ifâdelerinden anlaşılıyor.

رسالة تتعلق بالبسملة الشريفة

RİSÉLETÜN TETE'ALLAKU Bİ'L-BESMELETİ'S-ŞERİFETİ

Kur'an-ı Kerim'in 186. sahifeisinde ve, 10. cüzündeki TEVBE Suresi'nin başında yazılmayan ve söylenmemeye devam edilen BESMELEYİ ŞERİFE'nin mâhiyeti, ve okunup okunmayacağı hususundaki görüşleri tartışan iki varaklık bu risâle, hocası el-Hafécî'nindir.

رسالة تتعلق بالقراءات الشواذ

4. RİSÉLETÜN TETE'ALLAKU Bİ'L-KIRÁ'ÉTİ'Ş-ŞEVÉZZİ

Üç varaklık bu küçük risâle, Kur'an'daki şâz âyatler hakkında ve kendi eseri olduğu kanâati vardır.

كشف المعنى عن مسألة الاسم والمسمى

5. KEŞFÜ'L-MÜ'AMMÁ AN MES'ELETİ'L-İSMİ VE'L-MÜSEMMA

Allah'ın ismi ve müsemması olan Zat-ı Bârî'si Kelam ve akâid İlminin, bu çok tartışılan mevzûunda, Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat mezhebine

uygun bir şekilde yazılmış 5 varaklık bir risâledir. İsim vermediği ve, "Bir çok, Benim! diyen ulamânın ve yüksek akıl sahiplerinin dahi halledemedikleri muammâlar" diye tanıttığı bu risâle, Bağdâdî'nin bizzat kendisinin olmalıdır.

6. EN'AM Suresi'nin ikinci ve üçüncü âyetlerinin tefsirinde Kalam ve Akâid meseleleriyle ilgili yönlerinin, mütekadimîn ve müte'ehhirinin görüşleri müvâcehesinde tartışılan iki varaklık risâledir. İsim zikredilmemiştir.

بيان وضع العلمية للفظ الجلالة

7. BEYËNÜ VAD'-'L-'ALEMİYYE Lİ LEFZİ'L-CELÉLE

Kalam meselelerinden olan Allah Lefzının, Alem (özel isim)'lik sıfatı tartışılan iki varaklık risâledir.

اطلاق الذات والنفس على الله تعالى

8. ITLÁKU'Z-ZÉT VE'N-NEFS 'ALELLAHİ TE'-'ÁLÁ

İki varaklık bu riâlede de, gene Kalam meselelerinden Allah-u Teâlâ hakkında, ZAT ve NEFS isimlerinin, kullanılıp kullanılmıyacağı tartışılıyor.

رسالة في كلمة أحد

9. RİSÁLETÜN Fİ KELİMETİ "EHAD"

"Tek" manasına gelen "EHAD" Kelimesinin keyfiyeti ve aslı üzerinde durulan iki varaklık riâledir.

رسالة في حروف الزولقية

10. RİSÁLETÜN Fİ HURÚFİ'Z-ZEVLEKIYYE

"Mür bineflin" مُرْبِنْفَلٍ فَرِّمِنْ لُبِّ veya "Ferra min lübbin" kelimelerinde geçen MİM, RA, BE, NUN, FE, LEM'den oluşan altı adet zevlakıye harflerinin, tcvcid kâideleri ve teleffuz yönlerinin tartışıldığı iki varaklık risâledir.

شرح مغنى اللبيب للخفاجي

11. ŞERHU MUĞNİ'L-LEBİB Lİ'L-HAFÉCİ

Daha önce zikrettiğimiz, Muğni'l-İebîbe, el-Hafécî'nin, yarım kalan şerhidir. Bizzat Bağdâdî tarafından yazılmıştır.

B) İKİNCİ MECMU'A

Umumiyetle, Tefsir, Hadis, Tarih, Coğrafya, Edebiyat, Şiir, Nahiv, Sarf, Luğat, Tıb, Psikoloji ve mektub örnekleri gibi mevzulardaki risâleleri ihtiva eder, şöyleki:

1. Sekiz varaklık muhtelif şiir kıtaları.

2. Dört varaklık, el-Hafécî'nin divanının mukaddimesidir. el-Bâğdâdî, hocasıyle beraber karşılaştırdığı bu risâleyi de, kendi eliyle yazmıştır.

3. H. 463'de vefat eden Endelüs şâiri İbnu Zeydun'un, dört varaklık hal tercümesidir.

4. Yukarıdaki İbnu Zeydunun risâlesine karşılık, el-kâtib Muhyiddin b. Abdilléh tarafından, İbnü'n-Nakîb Nâsıruddîn'e yazılmış, dört varaklık risâle.

5. İbnu Zeydun'un hapisteyken, İbnu Cevher'e yazdığı risâleye, Bâğdâdî'nin beş varaklık şerhidir.

6-7. 'Urfî Şirâzî (v. 999 / 1555)'nin farsça şiirlerini ihtiva eden 17+30 varaklık risâledir.

8. Bâğdâdî'nin, h. 1063 Ramazan'ında doğan oğlu Ali'nin doğum münâsebetiyle yazmış olduğu risâledir.

9. el-Hafécî'nin, İstanbul'da Müftü Behâî Efendiye yazdığı bir varaklık kasidesidir.

10-11-12. el-Bâğdâdî'nin 3 varaklık farsça ve türkçe mektuplarıdır.

13-14. el-Hafécî'nin "LEVÂİH"ndan, el-Bâğdâdî'nin naklettiği ve beraber karşılaştırmasını yaptıkları, ve içinde bazı âyetlerin tefsirlerinin de bulunduğu iki varaklık risâledir.

15. el-Bâğdâdî'nin 1061'de dünyaya gelen oğlu Mustafa için yazdığı risâledir.

16. Trablus Kadısı'na yazılan altı varaklık edebi bir mektup.

17. Ebu's-Sü'üd Efendinin bir şiiri.

18. es-Safiyü'l-Hilly 'Abdülaziz b. Sarâyâ'nın üç varaklık hayat terçümesi.

19. es-SEKerdan adlı bir kitaptan nakledilen, ve Mısır'daki yedi tür çiçekten bahseden dört varaklık bir risâledir. Hz. Ali Efendimiz'den: "Nercisi koklayınız, günde bir defa, hatta ayda bir defa olsun koklayınız. Çünkü, kalbde delilik, cüzam, beyaz büyük benekler halinde cild hastalığı olan Baras hastalıklarından bir tohum vardır ki, onu ancak nercis kokusu söker atar." şeklinde bir rivâyet de burada yer alır.

رسالة عبرة اللبيب بعثرة الكتيب لناصرالدين ابن النقيب

20. RİSÉLETÜ 'İBRATÜ'L-LEBİB Bİ 'USRATİ'L-KE'İB Lİ
NÁSİRİDDİN İBNİ'N-NAKİB

Yedi varak olan bu risâlenin başlığının mânâsı, " Akıllıya İbret, Ümitlerini Yitirmiş ve Karamsarlığa Teslim Olmuşlara Ümit" şeklinde, psikolojiktir. Nâsirüddîn İbnü-Nekîb'in eseridir. Bâğdâdî bu esere ilgi duymuş ve kendi el yazısı ile yazmıştır. Tabii ki âdeti üzere eline aldığı ve yazdığı eserler üzerinde şerh ve tashih işlemini ihmal etmemiştir. Nefsine, şehvî arzularına ve haramlara mübtelâ olup, kendi elleriyle hayatlarını karartan bedbaht talihsizlere ümit ışıkları yaksın, ve kurtuluşlarına selâmet kapılarını açsın, maksadiyle kaleme alınmış bu hayırlı işe, Bâğdâdî gibi, Terbiyeci bir âlimin alâkasız kalması düşünülemezdi.

القصائد السبعة العلويات

21. el-KASÂİDÜ'S-SEB' 'ATÜ'L-'ALEVVIYÂT

655 / 1257'de vefat eden 'İzzüddîn 'Abdülhamîd b. Ebi'l-Hadîd'e mensub olan 391 beyitlik, "Yedi Aleviyyât Kaside" dir. el-Bâğdâdî bu kasideleri, "Sevâbına nail olmak için ve belâğatın en yüksek tabakasında, edebi bir üslupla söylenmiş olan bu kasidelerden bu mecmuanın da mahrum olmasını istemediğim için" diyerek yazmıştır. Hayber'in ve Mekke'nin fetihleri gibi târihî vâkıaları da işleyen bu risâle onbeş varaktır.

معجم الآداب في معجم الألقاب

22. MECME 'U'L-ÉDÉB Fİ MU'CEMİ'L-ELKÂB

"Lakablar grubunda, edebler mecmuası" gibi manaya gelen bu risâle, 656 / 1258'de vefat eden târihçi Kemâlüddîn Ebu'l-Fadl 'Abdürrezzâk b. Ahmad b. Ebi'l-me'âlî eş-Şeybenî'nin eseri olup el-Bâğdâdî hattiyle yazılmıştır.

**Bâğdâdî'nin, Rahhâl(seyyâh) diye tanınmasına vesile olan
seyâhatleri şöyledir:**

Yukarıda zikrettiğimiz iki seyâhati, Bağdad'dan Şam'a oradan da Kahire'ye idi. 1077 (1666) senesinin Mayıs ayında, Kahire'den İstanbul'a oradan da Edirne'ye gittiği, orada bir müddet kaldıktan sonra tekrar Kahire'ye döndüğü görülüyor. İkinci İstanbul seyâhati, Kahire'de tanışıp dostluk kurduğu, **Kethüdâ İbrahim Paşa** ile birlikte Şam üzerinden olmuştur. Nazif Hoca'nın tesbitine göre¹, el-Bâğdâdî, bazı eserlerini ihtiva eden, kendi el-yazması bir mecmuada, h. 1084 (1674)'de Kahire'den, tekrar İstanbul'a, oradan da Edirne'ye geçtiğini ifade eder. Edirne'de tanıştığı **Sadrâzam Köprüllü Fâzıl Ahmed Paşa** (v. 1087 / 1676)'nın maiyetine

¹ DIA: I/230 ; Ş.M. : IV/230.

girmiş, ve " Şerhu Şevéhidi Şerhı't-Tuhfeti'l-Verdiyye" adlı eserini ona ithaf etmiştir.

Bir dostunun oğlu olup, Edirne'de kendisini ziyaret eden, "Hulâsatü'l-eser fi terâcümi A'yâni'l -karni'l- hâdî'aşear" adlı eserin müellifi, el-Muhıbbî'nin ifâdesine göre, Bağdâdî, Osmanlı devlet büyükleri nezdinde itibar görmüş, Sultan IV. Mehmed'in takdirini kazanmış, meşhur eseri "Hıznetü'l-edeb ve Lübbü lübébi liséni'l-'Arab" adlı kitabı ile, Ka'b b. Zühayr (r.a)'in Peygamberimiz (s.a.v)'e yazdığı mâzeret ve meşhur medhiyesi "BĒNET SŪ'ÂD" Kasidesine İbnü Hişam'ın yaptığı şerh üzerine yazdığı "Haşiye" 'sini O'na ithaf etmiştir. Oğlu Ahmed ile beraber, IV. Mehmed'in Lehistan Seferine katılışı da bu sıradadır. Son bir defa daha yaptığı Anadolu seyahatinden, İstanbul'dan deniz yoluyla 1091 / 1680'de İskenderiye'ye, oradan da Kahireye dönmüş, iki yıl sonra, 1093 / 1682 senesinde, 63 yaşındayken Kahire'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1. el-Bâğdâdî, Hıznetü'l-edeb ve Lübbü lübébi Liséni'l-Arab. I- XIII. Neşir Abdüsselam Mahammed Harun. 1986. Kahire.
2. el-Muhıbbî, Muhammed Emin b. Fadlillâh b. Muhıbillâh. Hulâsatü'l-eser fi Terâcümi E'yâni'l-karni'l-hâdiâşar, II / 451-454, 1284 / 1867, Kahire.
3. Hacı Halife, Keşfü'z-zunûn, II / 1329-1330, 1971, İstanbul.
4. İsmail Paşa, Keşfü'z-zunûn zeyli, I / 429, 1972, İstanbul.
5. Serkis, Yûsuf İlyan, Mu'cemü matbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-mu'arrabc, I / 571-72, 1928, Kahire.
6. Brokelmann, II / 295, 1943-1949 Leiden.
7. Kehhâle, Ömer Rıda, Mu'cemü'l-müellifin, V / 295, 19457, Beyrut.
8. İA (İslam Ans.), I / 87-88.
9. DİA (Diyanet Vakfı İslam Ans.), I / 230-31 ve bkz. burada geçen kaynaklar.
10. Şarkiyat Mecmuası, Nazif Hoca, IV / 119-145, 1961; VII / 69-82, 1972, İst.
11. Bayraktar Bayraklı, İslam'da Eğitim Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli, İstanbul, 1989.

DİĞER KISALTMALAR:

h. : Hicrî sene

M. : Milâdî sene

s.a.v. : Sallelâhü Aleyhi Vesellem

r.a. : Radiyellâhu anhu

İA. : İslam Ansiklopedisi

DİA. : Diyanet Vakfı İslam Ans.

ŞM. : Şarkıyat Mecmuası